

VEREENIGING TOT BEOEFENING VAN
OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS

VERSLAGEN EN
MEDEDEELINGEN

VIJF EN VIJFTIGSTE STUK
TWEEDE REEKS - EEN EN DERTIGSTE STUK

N.V. DEVENTER BOEK- EN STEENDRIJKKERIJ
VROEGER FIRMA J. DE LANGE — 1939

IETS OVER DE SCHOOL TE DENEKAMP IN DE 17e EN 18e EEUW.

door

W. H. DINGELDEIN.

Hoewel in het werk „Singraven” uitvoerige mededeelingen worden gedaan over de schoolmeesters te Denekamp in de 17e en de 18e eeuw in verband met de geschiedenis der St. Antonius-vicarie, is daarin betrekkelijk weinig gezegd over de school zelf, het schoolmeestershuis en de bezoldiging der meesters. Ik acht het daarom nuttig, ook hierop meer licht te laten vallen en heb daartoe voornamelijk de kerkelijke rekeningen sinds 1635, berustend in 't archief der Kerkvoogdij, geraadpleegd. Deze leverden een overvloed van stof en gaven een belangwekkenden kijk op het dorpswezen van die eeuwen. Doordat tal van zaken, die wij nu onbeteekenend zouden achten, breed zijn uitgemeten en uitgesponnen, omdat ze destijds wel ter dege gewichtig waren, lijdt de volgende beschouwing wellicht aan onbeduidendheid en eentonigheid. Toch kwam het mij voor, dat ik door korthed geen afbreuk mocht doen aan het verkrijgen van duidelijk inzicht, terwijl ik meen, dat zij dikwijls op maatschappelijke verhoudingen en economische toestanden een verrassend licht doet vallen.

* * *

Ter oriëntering volgt hier eerst een lijst der schoolmeesters van Denekamp, voor zoover hun namen mij bekend zijn, gedurende het door mij behandelde tijdperk. ¹⁾

1. Hermanus Schulten. Hij was reeds in dienst op 5 Februari 1632 en werd in 1640 ontslagen.
2. Bernhard Blome, 1640—1643.

¹⁾ Singraven I, 242—244; II, 147, v., III, 201—205, 264.

3. **Martinus Rodius**, schoonzoon van Ds. Gerhardus Stockman te Enschede, beroepen 17 Aug. 1643, was nog in dienst in 1648.

4. **Johannes Tydeman**, zoon van den gerichtsschrijver Derk Tydeman te Ootmarsum, beroepen 14 Februari 1653, jaar van overlijden onbekend; zijn weduwe wordt genoemd 19 Aug. 1673.

5. **Berend Froen**, burger van Steinfurt, beroepen 26 Juli 1674, het laatst genoemd in 1678; van minstens 1684 tot 1708 als schoolmeester te Steinfurt werkzaam.

6. **Berend Palthe**, zoon van Ds. Gerhard Palthe te Denekamp, in dienst getreden tusschen 1678 en 1684, overleden 29 December 1722.

7. **Antoni Palthe**, zijn zoon, tot adjunct van zijn vader benoemd 5 Juni 1709, overleden 16 Februari 1723.

8. **Joachim Adolf Broese**, definitief geautoriseerd 8 October 1722, overleden in 't voorjaar van 1758.

9. **Herman Bonke**, schoonzoon van den voorgaande, in dienst getreden na 14 October 1759, overleden in 1803.

10. **Gerrit Bonke**, broer van den voorgaande, beroepen 1803, gestorven 1829.

Tusschen Tydeman en Froen dient nog een schoolmeester te worden ingelascht, wiens naam niet bekend is, doch die uit Rheine in Westfalen moet zijn gekomen. Blijkens de kerkelijke rekening ontving Pot Jan in 1678/79 twaalf gulden „wegens twee vrachten die hij gedaen heeft voor den schoelmeester Berent Froen, ende also *den schoelmeister van Rehne* door die mejers goetwillich is wech gevoert, die sick hier onwillich in hebben betoont (n.l. in het helpen verhuizen van B. Froen) om sulcke niet te willen doen, hebben dan goet gevonden met den kerckenraedt dat dese niet onbehorlicker behorde getracteert te worden als die vogaende.”

Op welke inkomsten kon nu een schoolmeester te Denekamp rekenen?

Dit waren in de eerste plaats de inkomsten der vicarie van St. Antonius, de organisten-vicarie, gesticht den 1 Augustus

1506 tot onderhoud van een priester, welke onder meer het kerkorgel moest bespelen. Na het overlijden van den laatsten vicarius, Johannes Duvel, besloten pastor en kerkenraad, 5 Februari 1632, de inkomsten te besteden ter bezoldiging van een schoolmeester, die tevens verplicht zou zijn, als organist te fungeeren. Dit besluit werd 9 Maart d.a.v. door den drost Robert van Ittersum goedgekeurd, zij het onder beperkende bepalingen. ¹⁾

Voor de oudste tijden kennen wij alleen de lijst der landerijen, geld- en graanrenten volgens den fundatiebrief; ²⁾ twee eeuwen later schrijft de schoolmeester Anthony Palthe een lijst der „Opkomsten der Vicarije St. Anthonij behoorende tot School en Orgel van Denekamp”, ongetwijfeld naar een ouder register. ³⁾ Deze vertoont zulke aanzienlijke verschillen met de opgaven van de fundatie, dat vergelijking van beide wenschelijk is.

Bij haar stichting in 1506 bestonden de *landerijen* der Vicarie in:

In de boerschap Denekamp: bouwland het Eppinkstucke met een koolgaarden daaraan gelegen; opbrengst 5 mud rogge; een tuin, de Brinckgreeten gaerden; opbrengst $\frac{1}{2}$ m.r.

In de boerschap Beuningen: bouwland de Horstkamp.

In de boerschap Noord-Deurningen: twee hooimaten de Vluermeeden; opbrengst 5 m.r.

een stuk bouwland op den Deurninger esch.

Haar *graanrenten*:

In de boerschap Denekamp: $\frac{1}{2}$ mud rogge uit het huis van Albert Swarten; $\frac{1}{2}$ m.r. uit het huis en den gaarden van Jan ten Toerne; $\frac{1}{2}$ mud rogge uit de Nije Reetmate; $\frac{1}{2}$ m.r. uit de tienden, die aan wijlen Roelof Hundenberg behoorden, te „garderen” achter Brinckgreeten gaerden; $\frac{1}{2}$ m.r. uit den gaarden bij de Boomen; 2 m.r. uit het erve Sumbecke; 1 m.r.

¹⁾ Singraven I, 223, 242; IV, 46.

²⁾ Afgedrukt in Singraven IV, 42—46.

³⁾ Stuk in mijn bezit.

uit hetzelfde erve, te leveren door Berendt ter Sumbecke, zijn vrouw Alydt en hun erfgenamen; 4 m.r. en 2 m. gerst uit de goederen in Singraven, geschonken door den rector en het convent der Begijnen te Oldenzaal.

In de Boerschap Beuningen: $5\frac{1}{2}$ m.r. uit de Borg te Beuningen; 1 m.r. uit het erf de Groote Hulst, geschonken door Hermen ter Groter Hulst.

In de boerschap Noord-Deurningen; $1\frac{1}{4}$ m.r. uit den hof Vrillinck; $\frac{1}{2}$ m.r. uit den kotten ten Greshove; 1 m.r. uit de goederen van Johan ten Ylande en zijn vrouw.

Uit het kerspel Denekamp: 3 m.r. uit de goederen der Kerk.

Haar geldrenten:

In de boerschap Beuningen: 1 postulatus gulden uit de Borg te Beuningen.

Haar rechten op de gemeene marke:

In de boerschap Beuningen: een halve waar „to bicke ende brande”.

De graanrenten bedroegen dus te zamen $23\frac{1}{4}$ mud rogge en 2 mud gerst; de opbrengst der landerijen in slechts opgegeven voor het Eppinkstuk en den Koolgaarden, den Brinkgreeten gaarden en de Vluermeeden (samen $11\frac{1}{2}$ m.r.), terwijl niet wordt vermeld, hoeveel de Horstkamp en het stuk op den Deurninger esch konden doen. Wanneer wij aannemen, dat beide 5 mud rogge konden opleveren zullen wij niet ver van de waarheid zijn. Aldus komen wij tot een jaarlijksch provenu van *omstreeks* 44 mud rogge en 2 mud gerst, vermeerderd met een postulatus gulden (f 1.40) en een halve waar brandhout in de Beuningse marke.

Doordat de stukken betreffende de Vicarie spoorloos uit het archief der Herv. Gemeente verdwenen zijn, is niet te zeggen, of andere schenkers reeds spoedig het voorbeeld van de fundatoren hebben gevolgd en het vermogen der vicarie verrijkt hebben met landerijen, graan- en geldrenten en gebruiksrechten. Doch dit moet wel ter dege het geval geweest zijn; immers de lijst van Anthony Palthe geeft een geheel gewijzigd beeld. Vooral het grondbezit is aanzienlijk uitge-

breid. Zijn opvolger J. A. Broese copieerde ze ¹⁾ en plaatste achter de namen der landerijen het bedrag in geld, dat ze konden opbrengen. Deze geldswaarden zijn in den volgenden afdruk tusschen haakjes geplaatst.

Copia. Opkomsten der Vicaria St. Anthonij behoorende tot School en orgel van Denekamp.

Eerstelijk het hujs met het hofjen daar achter	(20 gl.)
Een stuk land genaamd Eppink Stukke groot twee mudde gesaaijs	(24 gl.)
Eenen gaerden daer achter	(16 gl.)
Een kamp genaemt Joannes kamp	(40 gl.)
Een medeken genaemt Joannes medeken	(4 gl.)
Een hooy maet genaemt Joannes maath	(18 gl.)
Een hooy maet genaemt het Floyer	(12 gl.)
Een weijde maet genaemt 't Floyer	(12 gl.)
Een kempken genaemt het Floyer kempken	(6 gl.)
Het nieuwe kempken aan 't Floyer	(4½ gl.)
Een weijde maet genaemt den Perik	(6 gl.)
(Eenen kamp genaemt den Perick)	(15 gl.)
Een weijde maet genaemt het Reetmedeken	(15 gl.)

Inkomsten an uitgaven ²⁾ in de Buurschap
Denekamp.

Eerstelijk van het huis te Singraven Jaerlix vijf en twintig gulden.

En van het Sonderhuijs drie Golt-Gulden en eenen oort.

En van de Kerke tot Denekamp Jaerlix drie mudde rogge.

En van de Loye welke tegenwoordig de weduwe Gerlacus bewoont Jaerlix een mudde rogge en vier en twintig stuijvers aan gelt.

En van Gerrit Bertelsen Jaerlix dertig Stuijvers.

En van Berent Lutters Jaerlix thien Stuijvers,

en van eenen gaerden genaemt Bomers gaerden Jaerlix een half mudde roggen.

¹⁾ Stuk in mijn bezit.

²⁾ Moet zijn: *an uitgaven*; zoo ook verderop.

En van de Schoemaker in Bergtum Jaerlix een Golt Guld:
 En van de Sombecke Jaerlix drie Gulden en een half pont
 was.

En van Eikman Jaerlix drie Gulden.

Uitgaven in de Buurschop Noordeuringe.

Eerstelijk van het hujs te Noordeuringe vijf schepel rogge
 Jaerlijx.

En van Groshof Jaerlijx een half mudde rogge.

En van Thijmans van een Stukjen land Jaerlix een Schepel
 rogge.

Van Maatman Jaerlijx vierendertig Stuijvers.

En van het Leemhujs Jaerlijx vijftien Stuijvers.

Uitgaven in de Buurschop Beuninge.

Eerstelijk is van de Borgh-Beuninge afgecocht een uitgave
 voor hondert Ryxdaelders en is de intresse daar van twaalf
 Gulden en een halve.

In de Buurschop Beuninge soo veel gerechtigheyt als eenen
 halven Buur.

In de Buurschop Noordeuringe om het derde Jaar de ge-
 regtigheyt om brandt te mogen winnen.

Van het Schoolgelt van het leeren van de Kinders.

Van de Landschop van Overijssel Jaerlijx vijftig gulden.

(onderstond)

ANTHONIJ PALTHE Schoolmr. en orgenist tot Denekamp
 Anno 1709 den 5 Junij

(op de rugzijde: Register van alle het geene dat onder de
 Vicaria Van St. Anth. hoord. Behoorende tot School en Orgel
 van Denekamp).

Identificatie van deze goederen met die van den fundatie-
 brief is slechts ten deele mogelijk. Met zekerheid zijn in de
 lijst van Broese alleen weer te vinden: het Eppinkstuk, met
 den gaarden daarneven, de beide hooimaten in 't Floyer
 (thans Fleüer), het Reetmedeken, de uitgang uit Singraven
 ten bedrage van 4 mud rogge en 2 mud gerst (thans door
 geld vervangen), het halve mud rogge uit de tienden van

wijlen Roelof Hundenberg, thans gaande uit de Loije (Loijne) en vermeerderd tot 1 mud rogge en 24 stuiver; een uitgang uit Sumbecke, de uitgangen uit het huis Borg Beuningen, thans afgekocht voor 250 gulden, (d.w.z. gekapitaliseerd tot f 250.—) waarvan 5 % rente werd genoten; de 5 schepel rogge uit het erf Vriling, thans ten laste komend van het huis Noord-Deurningen, met hetwelk Vriling was vereenigd; het halve mud rogge uit den kotten Grashof; de drie mud rogge uit de goederen der Kerk; de halve waar in de marke Beuningen.

De landerijen waren door den vruchtgebruiker zonder twijfel voor 't meerendeel verpacht, behoudens den tuin achter 't vicariehuis, en wellicht het gunstig gelegen Eppinkstuk met den gaarden, benevens een enkele weide of hooimaat.

De waarde van de opbrengst der landerijen, hetzij in eigen gebruik, hetzij verhuurd, bedroeg volgens bovenstaande lijst f 192.50; aan uitgaande renten werd genoten f 55.10, aan graanrenten $6\frac{1}{2}$ mud rogge; totaal in geld f 247.60. Daarbij kwamen nog vrije woning, rechten in de marken Beuningen en Noord-Deurningen. Over de wasrente, het schoolgeld en het landstractement zal aanstonds nog iets gezegd worden, omdat ze niet op den ligger der vicariegoederen behooren.

In de kerkelijke rekeningen, te beginnen met 1637, staat de voldoening van den uitgang van 3 mud rogge regelmatig opgeteekend. Zoo in de rekening van 1637:

„an den schoelemeijster wegen dre mudde roggen so hem na luyt der fundatien iaerlijcks uijt die Kercke tho komen f 15 — 0 — 0.”

Het is echter geen regel geweest, dat de schoolmeester in plaats van de rogge de marktwaarde in geld ontving; dikwijls was dit niet het geval. Dan werden de kerkemeijers aangewezen, de rogge aan hem te voldoen. Ook wel werd de uitgang deels in koren, deels in geld voldaan, zooals in het jaar 1645/46, toen Hevelt in Noord-Deurningen 1 mud rogge bezorgde en f 10 in geld werd uitgekeerd. Voor het jaar 1646/47 werd bepaald, dat Hevelt 7 schepel, Kohorst 1

schepel en Wifferman 1 mud zouden leveren in korting op hun gewone pacht of uitgang; het volgende jaar gaf Wifferman 2 mud en de Tessinckster, die een stuk kerkeland had gehuurd, 1 mud.

Daar de roggeprijzen zeer schommelden, was het inkomen van den meester niet constant, ja kon het zóó uiteenloopen, dat hij in jaren met hooge graanprijzen tengevolge van misgewas of oorlog het dubbele kon beuren van hetgeen hem in minder voordeelige jaren uit de graanrenten ten deel viel. Zulke voordeelige jaren waren b.v. 1652/53, toen de rogge 8 gld. 5 st. per mud gold; 1661/62, toen de prijs tot 9 gld. 8 st. steeg en 1662/63, toen de ongekende hoogte van 10 gld. 12 st. per mud bereikt werd, terwijl in het jaar daarop de notering slechts 5 gld. 8 st. kon halen.

Om de een of andere reden moet de voldoening van dezen uitgang kort na het jaar 1809 gestaakt zijn. De kerkelijke rekening over 1799 vermeldt nog: „16 April. an meester Bonke bet. den uytgang voor 99 — 12 schep. rogge à 2 gld. schep. = f 24.—0—0” Doch in de rekeningen van 1810 en volgende jaren is er geen spoor meer van te ontdekken; die van 1800—1809 zijn zoekgeraakt. In ieder geval is de schoolmeester tot en met 1809 in 't genot ervan gebleven, want in art. 5 van het scheidingscontract der kerkelijke goederen tusschen de R. K. en de Herv. Gemeente te Denekamp, 5 Maart 1810, werd bepaald, dat de kerkelijke goederen en inkomsten, die in deze verdeeling niet werden genoemd, bij provisie in gemeenschap onder de beide gemeenten zouden blijven, „so ook de rogge, die *tot dusverre* aan den schoolmeester betaald is, terwijl men thans niet weet, of deeze afgiften zullen voortduren.“¹⁾

Uit de *wasrenten*, die de kerk beurde van een aantal boeren in 't kerspel, ontving de schoolmeester $\frac{1}{2}$ pond, of liever de geldswaarde daarvan, die constant, zoover de rekeningen teruggaan, 6 stuiver bedroeg. Behalve in het rekeningjaar 1647/48, toen dit wasgeld uit de Blanckenauw in Noord-

¹⁾ Acte in 't Arch. der Kerkvoogdij Denekamp.

Deurningen ging, werd tot en met 1703/04 altijd de Sumbecke in de boerschap Denekamp aangewezen, zijn wasgeld aan den schoolmeester inplaats van aan de kerkelijke administratie te voldoen. Na laatstgenoemd jaar wordt echter geen wasgeld aan den schoolmeester meer vermeld, tenminste niet in de rekeningen, hoewel het blijkens de lijst van Broese nog wel voldaan werd of moest worden door Sumbecke.

Van *schoolgeld* der leerlingen wordt voor den eersten keer gesproken in den beroepingsbrief voor Martinus Rodius, gedateerd 17 Augustus 1643, waarin den nieuwen schoolmeester van elk kind 10 stuiver per half jaar wordt toegezegd. Zijn opvolger Johan Tydeman zou 10 stuiver per *jaar* ontvangen. Hierin schijnt gedurende de nu volgende halve eeuw geen verandering te zijn gekomen.

Daar de vicarie over ruime middelen kon beschikken, is het *landstractement* altijd laag geweest. Van Berent Froen, die in 1674 te Denekamp beroepen werd, weten wij, dat hij op een jaarlijksch tractement van vijftig gulden, toelage van de provincie Overijssel, kon rekenen, terwijl ook Broese vijftig jaar later op hetzelfde bedrag aanspraak kon maken.

Daar de vroegere R. K. vicarii van St. Antonius een ambtswoning hadden, ging het genot van dit *vicariehuis* over op hun rechtsvolgers, de gereformeerde organisten-schoolmeesters. Waar dit huis stond, is te vinden in de kerkelijke rekening over 1658/59, waarin de ligging der perceelen nauwkeurig wordt omschreven. Op den esch, „gelegen achter des Schulten van Degenkamp sijn hujs” lagen vier stukken land; het derde daarvan was gelegen „achter des scholemeijsters huys”. De omschrijving „achter des Schulten hujs” moet aldus worden opgevat: „aan den weg *voorbij* het huis van den Scholte”, daar *achter* zijn huis, op den tegenwoordigen Scholtenkamp, nooit kerkegrond heeft gelegen, doch wel schuin tegenover dat huis. De stukken bouwland vielen bij de verdeeling der kerkelijke goederen in 1810 aan de Rooms-Katholieke gemeente ten deel. Vóór die perceelen, dus tusschen het land en de tegenwoordige Wilhelminastraat, lagen

hofjes of gaardens, die thans nagenoeg met huizen zijn bezet; in één daarvan, en wel het derde van 't Dorp af gerekend, stond het vicariehuis. Over dit huis zal straks meer worden gezegd.

Als bijzondere inkomst genoot de in 1643 beroepen meester Martinus Rodius de huur van de *korte garde*. Dit woord, een verbastering van 't Fransche *corps de garde*, beteekent wachthuis en in de oudste rekeningen wordt er enkele malen gewag van gemaakt. Zoo ontvangt een zekere Kort Haerlant in 1639 van „decken op die korteguarde” 6 gld. 3 st.; de richter van Ootmarsum betaalt in 1640 „wegen die korteguarde” f 21—6—0; in 't zelfde jaar wordt ze gerepareerd, waarvoor plancken, pannen, latten nagell, bonnen nagell, schwepen nagell en balken worden gekocht. Ik neem aan, dat dit wachthuis of arrestantenlokaal door het gericht van de Kerk was gehuurd, die voor 't onderhoud moest zorgen, en die de huurpenningen aan den schoolmeester afstond. Later wordt dit gebouwtje niet meer vermeld; 't is onzeker, waar het heeft gestaan.

Het schoolmeesters- of vicariehuis wordt in de rekeningen herhaaldelijk vermeld, meestal in verband met grootere of kleinere herstellingen. Belangwekkend is de rekening van den bouw van een nieuw schoolmeestershuis in 1644, die in extenso in 't boek der kerkelijke rekeningen is opgenomen door den predikant Gerhard Palthe en waaruit ik het volgende aanhaal. De titel luidt: „*Aentekünge van die onkosten so in het timmeren van het huys so Anno 1644 op de vicarien huysstede tot ene woninge voor den schoelmeijster getimmert gedaen.*”

Door den voogt (voogd) te Gildehaus vernam men, dat daar een huis voor afbraak te koop was, waarop Maet Gerdt en Horstman (de laatste was kerkman) daarheen gingen om het te bezien. Zij kregen 6 stuiver teergeld mede, terwijl aan den voogd later „ene kесе” (een kaas) werd vereerd, die 27 stuiver had gekost. Die bezichtiging viel naar genoegen uit, waarop met den eigenaar, Hindrick genaamd, in Jorgen

Schultens huis te Denekamp de koop werd gesloten voor 120 gulden benevens een rijksdaalder voor wijnkoop, terwijl daarbij een rijksdaalder werd verdrongen. Men kreeg in eigendom een vijf gebonds huis met twee afkubbingen en een planken gevel. Het stroo, dat nog op het huis was, liet men achter in ruil voor eenige planken.

Maet Arendt, Maet Gerdt en Speckers Luken ontvingen voor het afbreken van 't huis ieder twee gulden. Toen het huis gehaald werd, legde men voor kost en bier aan de voerlieden 6 gulden uit; eveneens werd er goed gedronken bij het richtmaal en wel „een tonne ende dre vane” bier, waarvoor betaald werd 6 gld. 6 st.; er staat niet bij, aan wien, doch daar destijds Hendrick Wibbels de begunstigde herbergier was, zal het bier uit zijn kelder zijn gekomen. Zijn herberg stond tegenover den toren; het was de latere „Zwaan”.

Aan bouw materiaal werden er nog gekocht kleine en groote partijen „bonnen plancken”, „gevel plancken”, „schaelen op den balcken”, „holtkes tot balken in die kamer”, „twe dicke schalen, die ene tot den bosem, die ander tot een bolle voor het huys”, „een plancke tot die windtvere”, „een schaele tot venster klampen”, „9 poppelen plancken”, „twelff plancken so op de kamer gelecht” en zoo verder. Het is een lange lijst. Onder meer kocht men planken „van den Casconijer tho Brantlecht” (den Gascogner, thans de Konjer,¹⁾ een achtergebleven soldaat, zooals er ook te Denekamp waren blijven hangen, b.v. de Cornet, de Sersjant, de Tamboer, de Hopman).

De wanden werden voor 't grootste deel van leem, voor een kleiner deel van steen opgetrokken. Voor de baksteen kwam men terecht bij „den Raats heer”, vermoedelijk Antonius Broersma te Oldenzaal, gewezen raad des Konings,²⁾ aan wien voor „twe düsent viftigh stenen ende ander halve tunne

¹⁾ Vgl. L. Edel, Die Konjer (in Das Bentheimer Land, IX, 1934, blz. 104).

²⁾ Vgl. Singraven IV, Register.

kalck" f 23—10—0 werd voldaan. De „dre müerlüede" (metselaars) werkten vijf dagen, waarvoor twee hunner een dagloon van 12 stuiver, de derde een van 7 stuiver ontving, benevens vrije kost. Zij werden namelijk in de kost besteed bij Jorgen Schulten voor tien stuiver daags, „sonder beer", waarvoor nog drie gulden extra werd uitgelegd.

Van Gildehuys werden gehaald „tien voder brocken" uit de steenkuil, die op de plaats slechts een stuiver het voer kostten. Voor den „licent zedell", dat is de invoervergunning, was 12 stuiver verschuldigd. De voerlui, die de brokken van Gildehaus haalden, werden bij terugkomst op „broett ende herinck" getraceerd, waarvoor 26 stuiver werd betaald.

Voor 't leemgraven kreeg Koe Berend 10 st., van leem opladen Werninck Gerdt 3 st., terwijl Koken Jenne en Klunder Hermen van leemen 4 stuiver kregen; ook Kluse ontving voor twee dagen leemen een gulden. Voorts werden er een „bosem" en een bedstede geleemd door Klunder Hermen en Grundtlose Hindrick.

De „sagesnidars", die in de „sagekule" hout tot planken zaagden ¹⁾ of tot rijen, posten en balkjes bekantten, worden in de rekening ook vermeld. Zoo ontvingen Loijertz Johan ende Schmitt Hendrick voor het „scheyden van sestehalf hondert voett" 6 gld. 17 stuiver.

Toen de sporen gericht waren en de oplangen geplaatst, kon er met het dekken van het dak begonnen worden, dat hoofdzakelijk van stroo werd gemaakt, doch waarvoor ook pannen gebruikt werden, daar Gosens Berendt geld ontving voor „docken". Een zekere Buncke werd „omme dack tho samelen" naar Lattrop en Tilligte gestuurd en bracht daarvandaan ook eenige „dackeweden" mee, waarvoor hij in alles 10 stuiver belooning ontving. Van Neten Hermen werd een „vime dack" gekocht voor 7 gulden 2 st., van Schabus 43 dackschove voor 2 gld.; voor 6 dagen dekken kregen Loijertz

¹⁾ In *Almelo* is de „Sagekule" nog een bekend pleintje.

Johan en Kluse 7 gld. 4 st. Hutten Arendt bracht nog twee bond „bandt gerden“.

Nog bevat de rekening uitgaven ten behoeve van den „glasemaker“, die voor 3 gld. 16 st. „veer glase“ in het huis plaatste; van den steenmesselaer, die het huis besach bij oplevering, van Maet Gerdt en Speckers Luken, die elk 31 dagen à 12 stuiver hadden gearbeid; van Rakers Luken „dat hij die deele gemaekt 4 gld.“, van den smid, die „luet zijn handt“ verdiend had 17 gld. 8 st. Ten slotte kwam er nog een bierrekening te vereffenen, groot 19 gld. 2 stuiver. Uit dit alles blijkt, dat het zonder bier in die dagen niet ging en dat het vaste gewoonte was, dat bij alle werkzaamheden stevig gedronken werd.

't Is ondoenlijk, alle posten te vermelden en ik meen daarom te kunnen volstaan met de mededeeling, dat voor den geheelen bouw werd uitgegeven 365 gulden 8 stuiver. Het was onmogelijk, deze som uit de gewone jaarlijksche inkomsten der Kerk te vinden en dus werden ze op de volgende wijze bijeengebracht.

Vooreerst had men vroeger van Mr. Berendt de Schmitt twee en dertig daalder of f 48.— gebeurd „voor eenen opworpende wall van het medeken so aen die Varenshorst gelegen ende tot die Vicarie so den schoolmeijster gebruijck behorende“, welke penningen men uitgeleend had aan Albert Klasen, die ze thans terug moest betalen.

Van Mr. Johan den Steenmesselaer te Oldenzaal werden door den predikant „in het iaer veer en vertich op Mitvasten“ 100 gulden opgenomen en van den predikant te Oldenzaal op Martini 1644 ook 100 gulden. Van deze f 200 had richter Marck (Edzard van der Marck tot Everlo, richter te Ootmarsum) de rentebetaling op zich genomen wegens de huur van de kortegarde. Hiernevens werden van Kluse opgenomen f 60.—, te verrenten met een rijksdaalder 's jaars, als voorschot op de pacht, door dezen kerkelijken kotter te betalen. Om het ontbrekende aan te vullen, wendde Ds. Palthe zich tot Gedeputeerde Staten van Overijsel. Op een Maandag

reisde hij naar Deventer, waar zij vergaderd waren en wist „door lange solciteren” te verkrijgen, dat zij hem 65 gulden vereerden. Des Zaterdag kwam de predikant thuis. Hij had op die reis over de 15 gulden onkosten gehad, hetgeen naar onze begrippen zeer bescheiden is. Daar het billijk was, hem de reiskosten te vergoeden, werden hem bij de afrekening de f 15.— gerestitueerd. Ook den schoolmeester, die „verscheijden onkosten aen het hujs gedaen had”, werd teruggave van het voorgeschoten geld beloofd; het geschiedde inderdaad het volgende jaar.

Den 10 November 1645 legde de predikant, die de administratie van den bouw had gevoerd, voor de raadlieden of kerkmeesters rekening af, waarbij bleek, dat de kerk hem nog f 71.70 schuldig was (moet zijn f 81—4—0); derhalve waren de f 60.— van Kluse niet binnengekomen.

Samenvatting:

Uitgaven

Volgens de rekening	f 365— 8
Reiskosten predikant	„ 15— 0
Rekening glazenmaker	„ 3—16
Onkosten schoolmeester	„ 10— 0
	————— f 394—4

Ontvangsten

Aflossing leening Klasen	f 48— 0
Leening bij Mr. J. Steenmesselaer	„ 100— 0
Leening bij den pred. v. Oldenzaal	„ 100— 0
Van Gedep. Staten	„ 65— 0
	————— f 313—0

Zoodat ongedekt bleef f 81—4
welk tekort uit de gewone inkomsten van de komende jaren werd bestreden.

Omtrent de gesloten leeningen leert de rekening van 1651/52, dat genoemde Mr. Johan de Steenmesselaer toen te Ootmarsum woonde en dat hij 6 % rente ontving; in 1663/64 werd de rente betaald aan zijn erfgenamen; in 1668/69 aan Jan

Monnickhof te Ootmarsum; in 1674/75 blijkt de obligatie te zijn overgenomen door de kinderen van „salige Recke to Rene" (von der Recke te Rheine). Aan een hunner werd in 1695/96 zijn kapitaal terugbetaald.

Wat de leening bij den predikant te Oldenzaal betreft, vinden wij vermeld, dat in 1658/59 „Bergen" deze vordering, rentende 5 %, had overgenomen. Dit kan niemand anders zijn dan jonker Balthasar I op den Berge, de toenmalige eigenaar van Harseveld bij Denekamp.¹⁾ Daar de rekening over 1649/50 zegt „tot Oldenzaell als ick de hondert gulden van wegen dess schoelmeijsters huijs daerhen brachte verteert eene kanne wijn", moet de predikant in dat jaar zijn geld terug hebben ontvangen waarop bij jonker Bergen een nieuwe leening is gesloten. Daar alleen van het bestaan der schuld en niet van rente wordt gesproken, moet deze voor rekening van den richter (zie boven) zijn geweest. Wanneer de leening definitief is afgelost, blijkt niet, doch in ieder geval na 1678/79 en vóór 1689/90; nauwkeurig is dit niet te zeggen, omdat de rekeningen over deze elfjarige periode uit het boek zijn gescheurd.

Uit de jaren, die op den bouw van het huis volgen, vinden wij regelmatig uitgaven wegens herstellingen vermeld; het heeft geen zin, ze alle te vermelden. In 1736 wordt het „timmeren van 't schoolmeesters bakhuijs" genoemd; in 1690 wordt hem vergund, een schoppe op kerkengrond te zetten, tegen een jaarlijksche recognitie van een gulden. Deze schop zal niet bij 't huis hebben gestaan, maar op 't Eppink-stukke, een perceel vicarieland, bij den meester in gebruik, onmiddellijk ten Zuidwesten aan het dorp gelegen, thans in de lengte doorsneden door den straatweg naar Oldenzaal. Bij acte van 9 April 1763, verleden te Denekamp, verkocht Aleida ter Schiphorst, weduwe van den schoolmeester Joachim Adolf Broese, haar „eigendommelijke schoppe staande op des schoolm: grond genaamd Eppink stuk" voor de som van 50

¹⁾ Singraven III, 5-8, 15.

gulden aan haar schoonzoon Hermen Bonke en diens huisvrouw Derkjen Broese.¹⁾

De school van Denekamp stond aan het voormalige kerkhof rondom de oude kerk en was met haar achterzijde naar de tegenwoordige Wilhelminastraat gekeerd. Op den hoek Grootestraat—Wilhelminastraat stond het kostershuis, dan volgde een open ruimte en daarna kwam de school, die dus tegenover de huidige smederij van Olde Dubbelink lag.

Drie eeuwen geleden, wanneer de kerkelijke rekeningen beginnen, was het blijkens de veelvuldige herstellingen een oud en vervallen gebouwtje. Rekeningen voor leemgraven, leem voeren en leemen bewijzen, dat baksteen eraan nog met een vergrootglas moesten worden gezocht. Toch was het schooltje 's winters reeds verwarmd; immers de rekening van 1651/52 leert, dat toen voor „20 pannen en sestigh stene tot den kachel oven“ 19 stuiver werd betaald.

In 1657/58 werd ze herbouwd. Ook in dit geval is de uitvoerige bouwrekening bewaard gebleven, die 't opschrift draagt: „*Wat tho de nie schoele tot dese tijdt voor onkosten gedaen.*“ Ik laat ze hier volledig volgen.

Gekoft twe holter van Werinckman	f	5— 0—0
Noch gekoft twe holter tot wintstaken ...	„	2— 7—0
Het ene van Hassman het andere van Wigbolt Hendricks.		
De Panne beloepen	„	37— 3—0
De Backstene 4225 met het drinckgelt Item		
twintigh verss pannen	„	45— 7—8
Viff tunne kalck tot .2. gulden de tunne ...	„	10— 0—0
Van Dubbelman tho doringhe gekregen		
acht bonne plancken.		
Van en Bluck Bonneplancken tho sagen ...	„	1—10—0
Voor souen holter dale tho houwen	„	1—18—0

¹⁾ Acte in bezit van J. B. Bonke, Denekamp.

Van Gildehuys laeten haelen 23 voder
brocken „ 3— 0—0

Na Gildehuys gesonden om de brocken tho
bestellen, noch elcken maell als de brocken ge-
haelt enen mede gedaen „ 0—18—0

In twemaell de van Niters boetschap brachte .. 0— 4—0

Van een holt bij Bodenkupers huys tho
haelen „ 0— 2—0

Met de tijmmerluede veracordeert dat se
solde hebben tho genieten van het behouwen,
van het sagen schniden ende van het tijmme-
ren van de schoele „ 50— 0—0

ende ene halue tunne beers

Daernae hebben noch gearbeijdet Lucas
Hendricks ende Gert Hermsen dertigh dagen
dess dags twelff stu „ 36— 0—0

Arendt Hermsen ende Joan Luecksen heb-
ben gearbeijdet sess ende twintigh dage des
dages tijn st. „ 26— 0—0

De Smitt heeft verdient luyt sijn handt ... „ 18— 9—0

Kluse gearbeijdet soüen dage dess dage
tijn stu. „ 3—10—0

Adolphs Berendt veerden halüen dagh „ 1—15—0

Hermen ten Brandehoff twe dage „ 1— 0—0

Joan de Brakemaker verdient „ 0— 5—0

Bij Wibbolt Hendricksen is verteert „ 43— 3—8

ho dese penninge ende van wee see
verteert kan uijt bijgaende rekenünge
geseen worden.

Maket de uijtgaue van de schoele „ 287—12—0

Waarschijnlijk was de school tegen Martini 1658 nog niet
voltooid, tenzij men een gedeelte der uitgaven op de rekening
van het volgende jaar 1658/59 heeft overgebracht. Deze bevat
nog de volgende posten ten behoeve van den schoolbouw:

Dre plancken tot vensters f 0—18—0

Van Wermolt Wijff voor brocken twee gulden. Item twe hondert voet vloersteen sess ricksdalder, ende voor de lijsten om den schoorsteen twe gulden tijt stuver als ick dese stene kofte onkost gedaen sess stu. facit ¹⁾ .. 12— 6—0

Van Dubbelman acht bonne plancken 8— 0—0

Dit is tot de schoele gekomen.

Item van Prosper Backer veer hondert viftich stenen ende ene halüe tunne Kalck tot de schoele 5— 7—0

In de schoele voor de arbeijdes lujde ende voor de Kerckmeijsters in de schoele laeten haelen sess kanne twe stu. beer 0—12—0

Kluse aen den Kerckhoff met leem graüen ende in de schoele geholpen drie dagen 1—10—0

Joan Loijerts in de schoele geholpen derden halven dag 1— 5—0

De glasemaker heeft verdient lujt bigaende rekenünge 17— 0—0

Zelfs in het volgende rekeningjaar worden uitgaven voor de school verantwoord, namelijk:

Voor een glass in de schoele 0—10—0

Des Glasemakers knecht tot drinckgelt ende nagele 0—12—0

Maet Arent twee dage in de schoele geholpen 1— 0—0

Ick hebbe den glasemaker ende sijn knecht voorscheijden rejide kost ende bier voor gevoest (?) sette daer voor 1— 0—0

Noch voor den glasemaker betaelt een vane beer 0— 8—0

Jense tho Doringe breneck in rekenünge sess vane beers so geschwarne aldaer gedruncken als sij het holt tho de schoele

¹⁾ Of de omschrijving öf de optelling is onjuist.

gewesen	„	1—16—0
Sess stoele in de schoele geleüert t 'stuck		
15 stu.	„	4—10—0
Lucas Kuper ende Hermen Alefs to de		
schoele gesagt twe bluck bonne plancken tot		
450 voet	„	5— 0—0

N.B. In de rekening 1658/59 staan nog enkele posten, die waarschijnlijk ook op de school betrekking hebben, doch waarbij niet vermeld staat, waarvoor het geld werd uitgegeven. Dus zijn de gezamenlijke bouwkosten niet nauwkeurig op te geven. Doch in elk geval hebben zij minstens f 350.— bedragen.

Daar tegenover stonden enkele baten als opbrengst van oud materiaal. Zoo verkocht men „veerhondert olde pannen van de schoele” voor f 6.—; aan Velt Luken „twee olde glaese” voor f 1—8; aan Adolffs Berent twee glazen voor f 1—8; aan Lucas Hendrick een glas voor f 1.—; samen dus voor f 9—16.

Men had ervoor gezorgd, dat de school een goeden, dichten zolder kreeg, ten einde die als opslagplaats te gebruiken voor de pachtrogge der kerkemeiers. Dit wordt wel niet uitdrukkelijk in de bouwrekeningen vermeld, doch posten als de volgende maken het zeer aannemelijk.

1672/73. „Bastjan vor dat hi geholpen heft om die rogge op die schole te krigen ende die selvige omme te slaen f 1—4—0.”

1722/23. „Op de schole een tou daer men 't koren mede optreckt ... f 0—18—0.”

Daar 't op den schoolzolder donker was, liet men in 1728/29 „boven op de schoole in 't pannen dack 3 roeten maken... daer voor betaeld ... f 0—3—0.”

In tegenstelling met het vicariehuis hebben de kerkmeesters voor den bouw der nieuwe school geen geld behoeven op te nemen. De middelen daartoe werden gevonden uit den gewonen dienst. Was er bij de afrekening op 1 December 1658 nog een tekort van f 152—10—0, een jaar later was het reeds

tot f 115.— geslonken, terwijl bij de afrekening op 28 November 1660 bleek, dat de kerk reeds f 51—15 „tho gode” kwam. Dit was vooral te danken aan de goede prijzen van de rogge, terwijl er naar gestreefd werd, de extra-ordinaris uitgaven zoo laag mogelijk te houden.

't Spreekt vanzelf, dat de school nog tallooze malen voorkomt in de rekeningen van de volgende anderhalve eeuw, doch 't zijn gewoonlijk minder beduidende herstellingen, die vermeld worden.

Aangenomen mag worden, dat de school, in 1657 gebouwd, stand heeft gehouden tot het jaar 1835, toen het gemeentebestuur van Denekamp, dat zich als eigenaar beschouwde, er toe overging, het oude gebouw te sloopen, om er een nieuw, van twee lokalen, voor in de plaats te bouwen. Met zekerheid is dit evenwel niet te zeggen, omdat een aantal rekeningen uit de achttiende eeuw ontbreken in de kerkelijke archieven. Wellicht zou een onderzoek op het Huis Almelo, waar zich een kist archivalia van Noord-Deurningen moet bevinden, waaronder zeer waarschijnlijk afschriften van rekeningen van den administreerenden kerkmeester, bestemd voor den goedsheer op Noord-Deurningen, nader uitsluitsel geven.

Over de verdere lotgevallen van de St. Antonius-vicarie, haar goederen, haar huis en haar uitgaven, is voor den belangstellende alles te vinden in „Singraven”, deel 3.
